

Damian Cichy

Migracje jako zjawisko eklezjalne po Soborze Watykańskim II

Nurt SVD 46/2 (132), 152-174

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Migracje jako zjawisko eklezjalne po Soborze Watykańskim II

Damian Cichy SVD

Ur. 1961 w Wodzisławiu Śląskim. Od 1983 należy do Zgromadzenia Słowa Bożego. W latach 1990-1994 pracował w Chorwacji. 1995-1999 był misjonarzem w Paragwaju. 2000-2004 odbył studia doktoranckie z misjologii na Fakultecie Teologicznym SVD w Sankt Augustin k. Bonn. 2004-2009 prowadził ośrodek duszpastersko-socjalny dla ludności hiszpańskojęzycznej w Nadrenii i Westfalii. Od 2010 pracuje w Ośrodku Migranta Fu Shenfu w Warszawie. Wykłada w Misyjnym Seminarium Duchowym Księży Werbistów w Pieniężnie.

Wstęp

Kontynuując nasze refleksje na łamach „Nurtu SVD”¹ o formalnej odpowiedzi Kościoła na zjawisko migracji, tym razem chcemy się skoncentrować na ostatnim półwieczu. Rozpoczęło się ono od przygotowań i przeprowadzenia Soboru Watykańskiego II, którego konkluzje ważą do dzisiaj na każdym nowo wydanym dokumencie Kościoła.

„Najważniejszym, jak się wydaje, stwierdzeniem Soboru było to, że Kościół musi się nieustannie odnawiać, a więc odczytywać znaki czasu, by skutecznie wypełniać swoją zbawczą rolę w rzeczywistości ziemskiej”².

Stwierdzenie to, będące zarazem programem, doprowadziło do najintensywniejszej w ostatnich dekadach zmiany mentalności i działania Kościoła, jego instytucji oraz każdego wiernego katolika. Odtąd tra-

¹ Zob. D. Cichy, *Migracje jako zjawisko eklezjalne przed Soborem Watykańskim Drugim*, „Nurt SVD”, z. 1, 2012, s. 165-182.

² J. Glomp, *Słowo wstępne*, [w:] M. Przybył (red.), *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 6. Cytaty wszystkich dokumentów soborowych pochodzą z tego źródła.

dycja i nauka Kościoła podlegają uaktualnionym interpretacjom teologicznym, inspirowanym znakami czasu.

Podczas trwania Soboru i po jego zakończeniu jednym ze znaków czasu było przemieszczanie się ogromnych mas ludzi, głównie w poszukiwaniu pracy. Od połowy lat 70. niektóre państwa europejskie nie tylko zapraszały, ale systematycznie werbowały setki tysięcy robotników. Wsparciem dla tych ludzi stały się m.in. lokalne Kościoły. To one podjęły trudne obowiązki jednoczesnego wprowadzania zmian soborowych i pomocy pastoralno-socjalnej przemieszczającym się wiernym. Czym się wówczas kierowano? Jaki wpływ miały na to duszpasterstwo nowe orzeczenia Kościoła? Jakie inne, nowe znaki czasu zauważają dzisiaj twórcy kościelnych dokumentów na temat migracji i migrantów? Na te pytania postaramy się odpowiedzieć.

1. Ekspansja zjawiska i refleksja nad migracjami lat 60.

Wybitny polski znawca tematyki migracyjnej, ksiądz profesor Wojciech Neceł, podsumowując wysiłki legislacyjne papieża Piusa XII twierdzi, że doprowadziły one „do ukazania w aspekcie historycznym eklezjalnego charakteru *ratio praecipua* specjalistycznej posługi duszpasterskiej wobec migrantów”³. Trzeba jednak pamiętać, że konstytucja apostolska *Exsul familia* z 1 sierpnia 1952 roku była dokumentem przedsoborowym; wkrótce doszło do kwestionowania jej poszczególnych założeń. W całości jednak służyła przez wiele lat nie tylko konkretnymi rozwiązaniami⁴, ale stała się natchnieniem dla Ojców Soboru Watykańskiego II oraz dla autorów jej późniejszego, gruntownego zrewidowania w duchu *aggiornamento*.

³ Por. *Struktury polskojęzycznego duszpasterstwa w Europie Zachodniej wobec wyzwań procesu integracji europejskiej* – schemat wykładu wygłoszonego przez księdza doktora Wojciecha Necla TChr podczas kolokwium habilitacyjnego, www.tchr.org/schr/teksty/kolnecel11'02.htm, s. 4 [dostęp: 20.02.2012].

⁴ Np. w 1957 r. posłużyła do wypracowania dokumentu *Opus Apostolatus Maris* na temat duszpasterstwa ludzi morza. Dzięki dobremu przygotowaniu tego aktu (na bazie *Exsul familia*) możliwe było erygowanie całkiem nowych struktur dla tego dzieła. Powstał Międzynarodowy Sekretariat Generalny, w którym urzędował Delegat ds. Emigracji. Do Sekretariatu należeli Dyrektorzy Apostolatu Morza wybierani przez biskupów w danym kraju oraz inni zaangażowani kapłani. Zadania dyrektorów i kapelanów tegoż apostolatu zostały szczegółowo opisane. Zob. Kongregacja Konsystorialna, *Leges Operis Apostolatus Maris, „Acta Apostolicae Sedis”* (AAS), t. 50, 1958, s. 375-383. Dwadzieścia lat później Papieska Komisja ds. Migrantów i Podróżujących wydała dekret uzupełniający *Apostolatus maris*, o duszpasterstwie ludzi morza, AAS, t. 69, 1977, s. 737-746.

1.1. Przygotowanie soborowe do korekty stanowiska

Najczęściej kwestionowaną częścią dokumentu *Exsul familia* był jej drugi, normatywny człon. Zanim został on skorygowany, Sobór pochylił się nad sposobami powoływania i przekształcania ewentualnych parafii personalnych. Kwestie te szybko pozostawiono w gestii prawników, którzy dostosowali aktualne potrzeby do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku⁵. Chronologiczny przebieg innych dyskusji soborowych, dotyczących wypracowania nowego stanowiska w sprawie migrantów, dokładnie przedstawia książka profesor Necel⁶. Faktem jest, że przy wszystkich tych wysiłkach nie powstał żaden odrębny, soborowy dokument dotyczący sprawy migracji i losu milionów migrantów. Tym bardziej cenne jest zwrócenie uwagi na sprawy „ludzi w drodze” w 18. punkcie *Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*. Dekret ten, wyliczając liczne kategorie migrantów⁷, wyraża troskę o ujęcie ich w strukturze pod jednym zarządem. Z drugiej strony każda z tych grup posiadała daleko idącą specyfikę. Arcybiskup Agostino Marchetto tak mówił o tym fragmencie:

⁵ Zob. G. Holkenbrink, *Die rechtlichen Strukturen für eine Migrantenpastoral. Eine rechtshistorische und rechtssystematische Untersuchung*, Vatikan 1995, s. 190-192.

⁶ Prace Ojców Soboru dotyczące duszpasterstwa emigracyjnego znaczone są kolejnymi schematami dokumentów. Pierwszym z nich był *Praecipuae de animarum cura questiones*, z rozdziałem *De emigratorum cura*, który w czasie dyskusji został gruntownie przepracowany i opublikowany pod tytułem *De cura animarum*. W zaproponowanej wersji Ojcowie Soboru zasugerowali uregulowanie duszpasterstwa emigrantów według przyjętej już w poprzednim schemacie zasady szukania rozwiązań dla duszpasterstwa specjalistycznego w ramach duszpasterstwa zwyczajnego, opartego na zasadzie terytorialności. Dyskusja nad wyżej wskazanym schematem dokumentu doprowadziła do zredagowania kolejnego – *De pastoralis cura peculiarium quorundam fidelium coetuum*. Równoległe do soborowego schematu dokumentu o duszpasterskich zadaniach Kościoła przygotowano inny, mający na celu uregulowanie zarządu diecezjalnego – *De episcopis ac de dioecesium regimine*, który był przedmiotem dyskusji w czasie II sesji Soboru (5-18.11.1963). W jej wyniku połączono schematy *De cura animarum* i *De episcopis ac de dioecesium regimine* w jeden *De pastoralis episcoporum munere in Ecclesia*, który, po zaaprobowaniu przez Pawła VI (27.04.1964), był dyskutowany w czasie III sesji Soboru jako *textus priori*, a następnie ogłoszony przez papieża Pawła VI (10.10.1965) jako soborowy dekret *Christus Dominus*. Zob. W. Necel, *Pastoralna postawa wobec potrzeb duchowych migrantów w świetle wybranych dokumentów Kościoła. Refleksja w 50. rocznicę ogłoszenia przez Piusa XII Konstytucji apostolskiej Exsul familia*, „Collectanea Theologica”, nr 3, 2003, s. 198.

⁷ Por. D. Cichy, *Migracje jako zjawisko strukturalne*, „Nurt SVD”, z. 1, 2009, s. 278-297.

„Obraz migracji jawi się tam w szczególnym, socjologicznym ujęciu, zauważając motywacje mobilności ludzkiej; dlatego używa się do nich różnego nazewnictwa. Niemniej z punktu widzenia pastoralnego, grupy te posiadają jeden wspólny mianownik: fakt przebywania poza własną ojczyzną. Nie mogą więc podlegać duszpasterstwu zwyczajnemu, tj. terytorialnemu. Koniecznym jest stworzenie dla nich duszpasterstwa z pewnymi odrębnościami pomagającymi zaadaptować się danej grupie emigrantów w określonej kulturze, dlatego nazywamy je specyficznym”⁸.

Być może wtedy jeszcze Soborowi nie był znany globalny wymiar tego zjawiska, dlatego polecił on poszczególnym konferencjom episkopatów jego zbadanie i działanie według lokalnych potrzeb⁹. Z perspektywy czasu musimy też w pokorze przyznać, że ówczesne kwestie, np. przepracowania całej eklezjologii, były o wiele ważniejsze, a ich recepcja niezwykle trudna. Ze szczegółowymi rozwiązaniami w kwestii migracji musiano po prostu poczekać. Odnowienie nauki Kościoła, zawarte w głównych dokumentach Soboru, zawiera niezwykle cenne wskazówki popierające współczesną teologię i praktykę duszpasterstwa w kwestii migracji. Trzeba jednak umieć je wyłuskać¹⁰ z soborowych tekstów i połączyć ze wskazaniami biblijnymi oraz współczesną katolicką nauką społeczną. Dopiero wtedy można podjąć próbę ich nowoczesnego rozumienia.

1.2. Konieczność zmian w dobie masowych migracji

Wspomniane czasy Soboru Watykańskiego II i zmiana spojrzenia na migrujące masy ludzi były skutkiem nie tylko eklezjalnego *aggiornamento*, ale przede wszystkim realnych i niezwykle intensywnych zmian zachodzących w świecie. Musimy pamiętać, że na początku lat 60. doszło do absolutnej eksplozji zachodnich rynków, które do swojego rozwoju potrzebowały milionów nowych rąk do pracy. Wyraziście uzmysławia to przykład Niemiec, gdzie od końca lat 50. do roku 1973 przybyło ponad 14 milionów *gastarbeiterów*¹¹. Chociaż pewna

⁸ A. Marchetto, *La evolución de la Pastoral de la Movilidad Humana y sus perspectivas para el futuro*, www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/documents/rc_pc_migrants_doc_2003036_evolucion_marchetto_sp.html [dostęp: 2.02.2012], tłum. własne.

⁹ Zob. dekret *Christus Dominus* – o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele 18.

¹⁰ Zob. W. Necel, *Pastoralna postawa...*, dz. cyt., s. 199.

¹¹ Zob. K.J. Bade, J. Oltmer, *Mitteleuropa. Deutschland*, [w:] K.J. Bade i in. (red.),

część z nich wróciła do siebie, to jednak przez wszystkie te lata różnorakie narodowości potrzebowały intensywnej opieki duszpasterkiej. Konieczność zrewidowania konstytucji apostołskiej *Exsul familia* była więc podyktowana zarówno wymogami zmian posoborowych, jak i zmianami w społeczeństwach, szczególnie europejskich.

Reakcja Stolicy Apostolskiej była szybka i wiążąca. Zapewne liczne, niepublikowane materiały soborowe na temat duszpasterstwa migracji okazały się pomocne w ponownym podjęciu tematu przez papieża Pawła VI. 15 sierpnia 1969 roku ogłosił on instrukcję motu proprio *Pastoralis migratorum cura* (dalej: PMC), w której z jednej strony poleca szybkie przepracowanie dotychczasowych norm z *Exsul familia*, a z drugiej, co być może istotniejsze, uświadamia wszystkim, że respekt do wartości kulturowo-duchowych i troska o jedność chrześcijan są sprawami absolutnie nadrzędnymi.

„Nietrudno zrozumieć, że nie można podjąć tego rodzaju troski duszpasterkiej, nie uwzględniając w sposób właściwy dziedzictwa duchowego, jak również kultury duchowej migrantów. W tym aspekcie ważną rzeczą jest język ojczysty, przy pomocy którego migranci wyrażają swoje myśli, swoją mentalność i swoje życie religijne. Jest rzeczą jasną, że należy strzec się przed tym, by tego rodzaju różnice i przystosowania do społeczności różnych narodów – chociaż prawnie uznane – nie wyszły na szkodę tej jedności, do której jesteśmy wszyscy powołani w Kościele”¹².

Tydzień później, 22 września 1969 roku, w odpowiedzi na apel papieża, Kongregacja ds. Biskupów opublikowała obszerną instrukcję *De pastore migratorum cura* (dalej: DPMC), obowiązującą od 1 października 1969 roku¹³. Można zauważyć podobieństwo tego dokumentu do konstytucji *Exsul familia*. Pierwszy rozdział zawiera 15 punktów będących analizą socjokulturową i eklezjalno-pastoralną nowego, okrzepłego, posoborowego społeczeństwa. Kanoniczno-systemowe rozdziały II-VII opatrzone są paragrafami regulującymi kompetencje ludzi poświęcających się temu duszpasterstwu. Jednak by porównać

Enzyklopädie. Migration in Europa, t. 17, *Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Paderborn 2003, s. 159. Wybitni badacze historii migracji opisują kolejne etapy zawierania umów międzynarodowych i sposoby intensywnego werbowania obcokrajowców do pracy w Niemczech.

¹² Paweł VI, motu proprio *Pastoralis migratorum cura* (15.08.1969), AAS, t. 61, 1969, s. 601-603, [za:] J. Bakalarz, *Dokumenty Kościoła o duszpasterstwie migrantów*, „Studia polonijne”, nr 4, Lublin 1981, s. 59.

¹³ Tamże, s. 61-81.

range, zawartość i wpływ tych dokumentów na wiernych, potrzeba głębszej analizy. Opierając się na wynikach poszukiwań włoskich i polskich badaczy chcemy podkreślić, że:¹⁴

- formalno-jurystyczna ranga dokumentu DPMC z 1969 roku jest niższa od wcześniejszej Konstytucji z 1952¹⁵, ale odnowiona soborowo bardzo zobowiązuje;

- *Exsul familia* próbowała bardziej centralistycznie kierować duszpasterstwem migrantów, natomiast DPMC zobowiązuje do działań lokalnych biskupów;

- wyeksponowanie w PMC i DPMC ważności prawa do emigracji, zachowania własnego języka i dążenie do jedności, to trwale zobowiązania dla całego Ludu Bożego;

- Kościół chce się zająć migrantami nie tylko z pobudek socjalno-moralnych, ale z poczucia zaangażowania misyjnego¹⁶.

Formalnym ukoronowaniem zmian, wynikających z adaptacji nowych rozporządzeń PMC i DPMC z 1969 roku, było wydanie 19 marca 1970 roku kolejnego motu proprio Pawła VI – *Apostolicae caritatis*. Ponieważ świadomość różnorodności grup migracyjnych i problemów pastoralnych każdej z nich były coraz większe, Stolica Apostolska zdecydowała się na reorganizację własnych instytucji, co dało szansę lepszemu objęcia ochroną „ludzi w drodze”¹⁷. W krótkim Liście Apostolskim

¹⁴ Zob. V. de Paolis, *Die Seelsorge für die Menschen unterwegs nach dem Motu Proprio „Pastoralis migratorum cura” und nach der Instruktion „De pastore migratorum cura”*, tłum. H. Drankelfort SVD, Roma 1981, s. 1-31; Por. J. Bakalarz, *Dokumenty Kościoła...*, dz. cyt., s. 61-81; W. Necel, *Pastoralna postawa...*, dz. cyt., s. 201-204.

¹⁵ V. de Paolis, *Die Seelsorge...*, dz. cyt., s. 4-7. Autor zauważa, że ranga instrukcji Kongregacji ds. Biskupów nie pozwala na promulgowanie nowych praw, tylko daje bazę do czysto pastoralnych wskazań. Zaś prośba Pawła VI z PMC o opracowanie i dostosowanie konstytucji *Exsul familia* do czasów posoborowych została spełniona, ale formalnie starych orzeczeń nie odrzucono. Nie oznacza to jednak, że ranga instrukcji DPMC zmniejsza zainteresowanie Kościoła tym zjawiskiem.

¹⁶ Bardzo słusznie zauważa J. Bakalarz: „Opieka religijna nad migrantami winna mieć charakter dynamiczny i misyjny. Jej założeniem powinno być nie tylko zachowanie, lecz także pogłębienie i ożywienie wiary migrantów. Ich samych należy traktować nie tylko jako przedmiot oddziaływania duszpasterskiego, lecz także jako czynnych współpracowników w dziele ewangelizacji Kościoła i świata”. Por. Tenże, *Dokumenty Kościoła...*, art. cyt., s. 12.

¹⁷ W 1952 r. konstytucja *Exsul familia* „ustanowiła odpowiednio dwie naczelne instytucje naukowo-konsultatywne: Wyższą Radę Emigracyjną i Międzynarodowy Sekretariat Generalny dla kierowania Działami Apostolatu Morza. Z czasem powstały również: Dzieło Apostolatu Nieba czyli Podróży Powietrz-

o ustanowieniu Papieskiej Komisji ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów papież z pokorą przyznaje, że szybkość i sposoby korzystania z techniki w mobilności ludzi są zaskakujące. Stąd

„warto z punktu widzenia nauki, zbadać wspierając się radami, źródła i skutki tych zjawisk. Trzeba się bardzo poważnie zająć ludźmi, którzy przebywają na obczyźnie, dochodząc tego, co im może pomóc w ludzkim i religijnym rozwoju oraz jakich niebezpieczeństw powinni unikać”¹⁸.

Powołując się na wcześniejszą konstytucję *Exsul familia* z 1952 roku, inne, mniejsze rangą dokumenty dedykowane poszczególnym duszpasterstwom, a także na ostatnią instrukcję DPMC z 1969 roku, uroczyście zapowiada utworzenie Papieskiej Komisji ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów. Odtąd Komisja ta z kilkoma Sekcjami podlega również nowej Kongregacji ds. Biskupów, zachowując jednak dużą autonomię. Kieruje nią Kardynał Prefekt, a asystują mu zastępca (Pro-Prezes) w randze biskupa oraz sekretarz i podsekretarz. Gremium konsultantów tworzą wybierane na pięć lat osoby duchowne i świeckie. W ten sposób powstała nowa dykasteria rzymska, która na trwale zjednoczyła różnorodną problematykę „ludzi w drodze” w jednej instytucji. Jej rozwój w następnych dekadach doprowadził do dalszej rozbudowy struktur i stopniowego poszerzania duszpasterstw specjalistycznych, powstania własnych wydawnictw i publikacji, a przede wszystkim do fachowego wyjścia naprzeciw oczekiwaniom milionów wiernych.

1.3. Odnowienie prawa kanonicznego i struktur zarządzania

Wprowadzenie postanowień instrukcji DPMC z 1969 roku oraz sprawne funkcjonowanie Papieskiej Komisji ds. Migrantów i Turystów (od 1970 roku), dały Kościołowi narzędzia pastoralnego posługiwania „ludziom w drodze”. Duże masy ludzkie niejako przetestowały powszechne i lokalne rozporządzenia w ich sprawie, co potwierdza np. okólnik *Chiesa e mobilità umana* z 26 maja 1978 roku¹⁹. Szybko okazało

nej (1953), Międzynarodowy Sekretariat dla Dziel Apostolatu Koczowniców (1965) oraz Urząd dla Spraw Duszpasterstwa Turystów (1969)”. Tamże, s. 9.

¹⁸ Paweł VI, motu proprio *Apostolicae caritatis* (19.03.1970), AAS, t. 62, 1970, s. 190, [za:] J. Bakalarz, *Dokumenty Kościoła...*, dz. cyt., s. 87.

¹⁹ Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów. Okólnik dla wszystkich konferencji episkopatów *Chiesa e mobilità umana* z 26.05.1978, AAS, t. 70, 1978, s. 357-378.

się, że jedynym słabym punktem w posoborowej nauce jest brak uaktualnienia kodyfikacyjnego. Kiedy więc w 1983 roku pojawiła się konstytucja apostolska *Sacrae disciplinae leges*, a wraz z nią nowy Kodeks Prawa Kanonicznego (KPK)²⁰, obawiano się, czy ponownie nie trzeba będzie uaktualniać sprawdzonych już dokumentów dotyczących spraw migracji i migrantów. Okazało się jednak, że nowy KPK, bazując na dziełach Soboru, stał się „dopełnieniem jego nauki”, zaś eklezjologia Kodeksu – „racją nowości”²¹. Tym samym wszystkie wcześniejsze, partykularne i powszechne dokumenty dotyczące migracji nie traciły ważności – o ile nie były sprzeczne z nowym KPK (według kan. 6 § 1,2).

Statystycznie rzecz biorąc w imponującym zbiorze aktualnie obowiązujących przepisów KPK, niewiele ponad 30 z nich odnosi się bezpośrednio lub pośrednio do uregulowania kwestii dotyczących migrantów²². Nie wchodząc w ich szczegółową analizę należy podkreślić, że kanony te regulują prawa i obowiązki zarówno potrzebujących, jak i oferujących pomoc duszpasterską – głównie w ramach Kościoła partykularnego (diecezji). Tym samym to na biskupach spoczywa podstawowy obowiązek wyczuwania i zaradzania potrzebom imigrantów i emigrantów. Jak stwierdza kan. 214 KPK, wiernym (przybywającym i wyjeżdżającym) przysługuje prawo „podążania własną drogą życia duchowego, zgodnie jednak z doktryną Kościoła”. Fakt, że specyficzne potrzeby wiernych, jak na przykład ich narodowo-etnicznie praktyki życia duchowego, nie należą do „standardowych” sprawia, że nie można im pomóc w ramach „standardowych obowiązków duszpasterszych parafialnych”²³.

„Wprawdzie Kodeks nie podaje określenia duszpasterstwa migrantów, to jednak wśród wiernych wylicza kategorie osób, które tworzą współczesny fenomen «ludzi w drodze» i przez to winni być objęci specjalistyczną opieką duszpasterską, adekwatną do swojej sytuacji życiowej”²⁴.

²⁰ Konstytucję Apostolską *Sacrae disciplinae leges* (25.01.1983) poprzedza wstęp Jana Pawła II [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1984, s. 6-17.

²¹ Tamże, s. 13.

²² Dokładną tabelę wprowadzonych zmian KPK z 1917 do KPK z 1983, uwzględniając również Kodeks Kościołów Orientalnych, zob. [w:] G. Holkenbrink, *Die rechtlichen Strukturen...*, dz. cyt., s. 287-291.

²³ Przeciwnego zdania jest prof. Leszek Adamowicz z KUL. Zob. L. Adamowicz, *Duszpasterstwo emigrantów w prawie kanonicznym. Zarys problematyki po wydaniu Instrukcji „Erga migrantes caritas Christi”*, s. 12, www.migrant.pl/user-files/File/adamowicz_migranci_prawo.pdf [dostęp: 18.04.2011].

²⁴ W. Necel, *Pastoralna postawa...*, dz. cyt., s. 206. Badacz wylicza liczne kategorie migrantów wymienione w różnych kanonach KPK. Są to m.in.: podróżni,

Trzeba również zauważyć, że Kodeks nie reguluje czasu objęcia pomocą danej grupy migrantów. Zakłada się, że z natury będzie ona tymczasowa, niemniej praktyka pokazuje, że wiele parafii personalnych na Zachodzie z powodzeniem istnieje już ponad 50 lat i nadal potrzebuje duszpasterstwa specjalistycznego (nie zawężając go do obcojęzycznego), przekształcającego się wolno w interkulturowe²⁵ i inne – nieprzewidziane w Kodeksie – formy.

Wspomniany intensywny rozwój duszpasterstwa migrantów lat 70. i 80. – mając trwale podstawy prawne, liczne doświadczenia Kościołów lokalnych i coraz większą liczbę duchownych zajmujących się tą misyjną posługą – sprawił, że papież Jan Paweł II podniósł kompetencje utworzonej w 1970 roku dykasterii do rangi Papieskiej Rady. Uczynił to przy okazji reformy Kurii Rzymskiej na mocy konstytucji *Pastor bonus* z dnia 28 czerwca 1988 roku. W dokumencie tym zaledwie trzy artykuły (149-151) poświęcone są Papieskiej Radzie ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych²⁶. Niemniej sam gest podniesienia rangi tej dykasterii oraz wyraźne życzenie Stolicy Apostolskiej, aby zajęła się ona „szczególnymi potrzebami” migrantów tworząc „własne i skuteczne duszpasterstwo” oraz wzmacniając „świadomość ludu”, który powinien dawać „wyraz braterskiej troski” – są jednoznaczne²⁷.

Jedną z głębszych interpretacji tych zaledwie trzech artykułów zostawił arcybiskup Agostino Marchetto. Twierdził, że:

„rok 1988 charakteryzuje, z punktu widzenia organizacyjnego, ważne wyprzedzenie historii tego specyficznego duszpasterstwa. Konstytucja Apostolska *Pastor bonus*, która reorganizuje Kurie Rzymską, tworzy Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, powierzając jej zadanie bycia głosem wszelkich życzeń Stolicy Apostolskiej kierowanych pod adresem duszpasterstwa ludzi w drodze. Sprowadzenie wysiłków i różnych komponentów pastoralnych Kurii do jednej dykasterii, przyczyniły się do nadania zjawisku ludzkiej mobilności niekwestionowanej ważności”²⁸.

studenci, goście w parafii, tułacze, przesiedleńcy, wygnańcy, zesłańcy, podróżujący statkami, emigranci, uchodźcy, koczownicy, robotnicy zarobkowi, studenci zagraniczni, pielgrzymi oraz mniejszości narodowe czy obrządku.

²⁵ Zob. D. Cichy, *Chance einer interkulturellen Gemeindefarbeit*, „Verbum SVD”, z. 3, 2010, s. 291-311.

²⁶ Zob. Jan Paweł II, konstytucja *Pastor bonus* (28.06.1988), AAS, t. 80, 1988, s. 841-930, § 149-151.

²⁷ Tamże.

²⁸ A. Marchetto, *La evolución de la Pastoral...*, art. cyt., s. 4-5.

Stabilizacja kodyfikacyjno-strukturalna duszpasterstwa migrantów zaowocowała systematycznym rozwojem zakorzenionych już na Zachodzie misji językowych, ułatwiając milionom emigrantów, m.in. ze Wschodu²⁹, lepszą integrację społeczno-eklezyjalną.

2. *Erga migrantes caritas Christi* – dokument XXI wieku

Od czasu promulgacji nowego KPK, tj. od 1983 roku, do ogłoszenia instrukcji *Erga migrantes caritas Christi* w 2004 (dalej: EMCC) nie trzeba było większej ingerencji Stolicy Apostolskiej w duszpasterstwo migrantów. Świadczy to o wysokiej jakości i kompatybilności wcześniejszych dokumentów z całością nauczania Kościoła. Oczywiście na przestrzeni tych dwudziestu lat pojawiały się dokumenty, rozporządzenia, przemówienia i inne formy nauczania, dotyczyły jednak albo konkretnej sekcji³⁰ duszpasterstwa, albo były wkomponowane w dokumenty³¹, które zasadniczo miały inne przeznaczenie. Pomijając ich szczegółową analizę warto podkreślić, iż wiele z uwag dotyczących współczesnego duszpasterstwa migrantów tworzyło się w kontekście milenijnym, a po roku 2000, w kontekście zbliżającego się poszerzenia Unii Europejskiej. Całość wypowiedzi nabierała kształtu troski o człowieka, który chce skorzystać z przysługującego mu prawa do swobodnego przemieszczania się, bez względu na przyczyny jego emigracji. I tak dyskurs etyczno-społeczny zajmował miejsce dywagacji kanoniczno-pastoralnych. Pomimo to, po 35 latach od DPMC wiele okoliczności uległo zmianie. Oczekiwano nowych dyspozycji zarówno dla dużyh mas starej emigracji, i jeszcze większych nowej.

²⁹ Tylko z Polski w latach 1981-1990, wyjechało 1,5 mln obywateli. Zob. M.R. Górniak, *Migracja I. Aspekt historyczno-geograficzny*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. VIII, Lublin 2000, kol. 954.

³⁰ Ważnym dokumentem dla duszpasterstwa uchodźców była publikacja Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących z Papieską Radą Cor unum dokumentu *Uchodźcy wyzwaniem do solidarności* (Watykan 1992). Równie ważnym tekstem jest wydany przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących dokument dedykowany nomadom *Duszpasterstwo nomadów i odpowiedź Kościoła* (Watykan 1999).

³¹ Przykładami ważnych wypowiedzi o duszpasterstwie migrantów są: 72 adhortacji *Pastores gregis* (16.10.2003) – wymagający od biskupów ustanawiania właściwych struktur duszpasterskich dla migrantów; 207 dyrektorium *Apostolorum successores* Kongregacji ds. Biskupów (22.02.2004) – przypominający o możliwości ustanawiania parafii personalnych dla wiernych „grup jednorodnych”.

2.1. Główne linie teologiczne

Prezentacja 3 maja 2004 roku instrukcji *Erga migrantes caritas Christi* – *O miłości Chrystusa do migrantów* nie była konsekwencją „przedawnienia” wcześniejszych dokumentów czy też nalegania wiernych i duszpasterzy na wydanie nowych rozporządzeń. Kościół obserwował zachodzące w nim i w świecie zmiany, stała się więc uaktualnieniem analizy sytuacji³² i umocnieniem wykładni teologicznej przy niewielkiej korekcie pastoralno-prawnej. O ile analiza czasów współczesnych została zwięźle przedstawiona w krótkim wstępie do tego dokumentu, o tyle historyczne przedstawienie troski Kościoła o migrantów nie jest prezentowane chronologiczne, jak w *Exsul familia*, lecz w ujęciu teologiczno-biblijnym. Zjawisko migracji przedstawiono od strony wiary, sugerując, że wszelkie rozwiązania muszą bazować przede wszystkim na niej. Odkrywając zasadniczy motyw opublikowania nowego dokumentu na temat migracji i ludzi nią dotkniętych należy się zgodzić, że właśnie tego aspektu brakowało w wielu wcześniejszych orzeczeniach.

„Dokument ten dokładniej rozpracowuje biblijno-teologiczne obrazy, w których zjawisko migracji odbija się w historii zbawienia jako «znak czasu», jako obecność Boga w historii i we wspólnocie ludzkiej zdążającej do uniwersalnego «communio»”³³.

Nie może więc nas dziwić, że zarówno aspekty historyczne, kanoniczne i strukturalne tej specyficznej posługi Kościoła są tutaj wspomniane z niewieloma odnośnikami do dokumentów wcześniejszych.

Instrukcja zachęca do uważnej lektury i zakłada znajomość dokumentów z ostatniego półwiecza poświęconych migracji (zob. EMCC 27). Jej główne intencje to:

- podkreślenie centralnego miejsca, tj. praw i obowiązków człowieka;
- ukazanie eklezjalnego i misyjnego wymiaru migracji;
- wykazanie wartości kultur poprzez docenianie mniejszości;

³² Jeden z autorów instrukcji EMCC, abp Agostino Marchetto, zapytany przez dziennikarza Radia Watykańskiego o to, co zdecydowało o wydaniu tego dokumentu, wskazał na takie zjawiska, jak: migracje ludzi w dobie globalizacji, ewidentne zmiany demograficzne, nierówność ekonomiczną Południa i Północy, rosnące konflikty zbrojne, nowy porządek świata, który zaniedbuje sprawiedliwy podział dóbr. Zob. A. Marchetto, *Vorstellung der Instruktion „Erga migrantes caritas Christi” von Erzbischof Agostino Marchetto, bei Radio Vaticana, „People on the Move”, nr 95, 2004, s. 33-35.*

³³ Tamże, s. 34, tłum. własne.

- pokazanie znaczenia dialogu w Kościele i poza nim;
- ukazanie wkładu migrantów i samego zjawiska w szerzenie pokoju.

Wbrew pozorom, wymienione (nawet w nazwie podrozdziału) cele tego dokumentu nie mają charakteru duszpasterskiego, lecz stanowią główne wątki całego programu. Takie podejścia do EMCC potwierdza wypowiedź ówczesnego podsekretarza Papieskiej Rady ds. Migrantów, o. Michaela Bluma SVD, który na jednej z konferencji prasowych po opublikowaniu dokumentu wyjaśnił, że nie chodzi tylko o soborowe rozumienie dialogu życia, akcji i doświadczenia interreligijnego. Jego zdaniem one są już dawno faktem, a teraz trzeba bardziej dialogu wewnętrznego, w Kościele i pomiędzy wspólnotami eklezjalnymi dla zachowania jedności i drogi powszechnego zbawienia³⁴. Dla niego i wielu innych dialog to szukanie wspólnego mianownika – „Imienia Pokoju”³⁵ między nami, czyli „wspólnych wymiarów w obrębie swych wspólnot” – tak, jak o tym wyraźnie mówi punkt 69. EMCC dotyczący dialogu międzyreligijnego.

2.2. Znaczenie pastoralno-prawne

Ponieważ mobilność ludzi dotyczy przemieszczenia się osób z punktu A do punktu B przy zachowaniu powiązań emocjonalnych i komunikacyjnych między nimi, wszyscy, którzy chcą się włączyć w to duszpasterstwo, muszą brać pod uwagę uwarunkowania panujące w obu obszarach. Emigracja nie oznacza odcięcia od korzeni, a imigracja to nie przymusowa asymilacja. Tych, którzy powinni doskonale to rozumieć, instrukcja EMCC nazywa „operatorami” w Kościołach macierzystych i tych, w których chwilowo przebywają. Nakłada także na konferencje episkopatów, biskupów, kapłanów, świeckie stowarzyszenia i pojedynczych współpracowników liczne obowiązki³⁶. Poświęcony jest temu najdłuższy, trzeci rozdział instrukcji, nie przynosząc w hierarchii zadań tych ludzi zasadniczych zmian. Natomiast wyraźna za-

³⁴ Zob. M. Blume, *Conferenza stampa di presentazione dell'istruzione del Pontificio Consiglio della Pastorale per Imigranti e gli Itineranti „Erga migrantes caritas Christi”*. *Intervento del Rev. do P. Michael Blume*, www.212.77.1.245/news_services/bulletin/news/14774.php?index.htm [dostęp: 08.11.2006].

³⁵ Por. list apostolski Jana Pawła II *Novo millennio ineunte* (6.01.2001), 55.

³⁶ Każda z grup tychże operatorów, czyli współpracowników odpowiedzialnych za dzieło duszpasterstwa migrantów, została dokładnie opracowana w trzeciej części komentarzy do instrukcji EMCC. Zob. Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti (red.), *Operatori di una Pastorale di Comunione*, III parte, Città del Vaticano, 2007.

chęta (EMCC 86-88) do tworzenia oddolnych, świeckich i kościelnych organizacji (stowarzyszeń, fundacji, ruchów, związków) pracujących na rzecz migrantów odpowiada aktualnym potrzebom³⁷, gdyż z tysięcy już istniejących tego typu jednostek, tylko nieliczne respektują całość katolickiej nauki społecznej. Dlatego też

„świadectwo chrześcijańskie świeckich w budowaniu Królestwa Bożego znajduje się oczywiście na szczycie całości ważnych kwestii, takich jak między innymi relacje Kościół-świat, wiara-życie i miłosierdzie-sprawiedliwość”³⁸.

Kontynuacją rozważań pastoralnych instrukcji EMCC jest przejście do rozdziału IV omawiającego w zasadzie struktury duszpasterstwa migrantów, nazywając je explicite misyjnymi, rozważając przy tym wiele aspektów prawnych. Papieska rada pozostawia biskupom do wyboru cztery modele duszpasterstwa, po raz pierwszy uwzględniając zmiany socjalne i zauważalną pastoralną niewydolność tradycyjnych struktur, głównie ze względu na starzenie się członków dawno temu zakładanych misji oraz obecność drugiego i trzeciego pokolenia. Nie narzucając pasterzom i wiernym określonych z góry rozwiązań, zachęca do uważnej analizy dotychczasowych struktur oraz oceny możliwości utworzenia nowych, szczególnie tam, gdzie dzisiaj masowo przebywają nowi imigranci. Takimi modelami mogą być³⁹:

- parafia personalna o określonym terytorium i statusie;
- misja „cum cura animarum”, obejmująca terytorium kilku parafii;
- parafia terytorialna z włączeniem do niej jednej lub wielu misji;
- misja etniczno-językowa dla całego okręgu, integrująca różnych ludzi.

Rozwiązania te są usankcjonowaniem dotychczasowych norm⁴⁰

³⁷ W Polsce wyróżnić można ponad 100 organizacji świeckich zajmujących się migrantami.

³⁸ EMCC 88.

³⁹ Por. L. Adamowicz, *Duszpasterstwo emigrantów...*, art. cyt., s. 17. Por. D. Cichy, *Perspektywy misji wśród migrantów według Instrukcji „Erga migrantes caritas Christi”* [w:] P. Zajac (red.), *Konflikty perspektyw w historii i praktyce misji*, Poznań 2009, s. 323-327.

⁴⁰ Aktualny stan prawny zmieniających się na przestrzeni wieku norm dotyczących duszpasterstwa migrantów sprzed ogłoszenia instrukcji EMCC szczegółowo podaje G. Holkenbrink – por. tegoż, *Die rechtlichen Strukturen...*, dz. cyt., s. 286. Autor konkluduje: 1) KPK z 1917 r. w całości utracił moc prawną; 2) motu proprio *Ecclesie Sancte* również, ale może posłużyć jako tekst źródłowy; 3) instrukcje DPMC z 1969 i motu proprio *Apostolicae caritatis* z 1970 r. ważne są w tym wszystkim, co nie przeczy konstytucji *Pastor bonus* z 1988 r.; 4) poza tym

z odpowiednimi zmianami od czasu konstytucji *Exsul familia* z 1952 roku, poprzez zmieniające się Kodeksy Prawa Kanonicznego, aż do rozporządzeń lokalnych. Aktualnie nie ulega wątpliwości, że EMCC daje pastoralny impuls do zrewidowania (i ewentualnie zmiany) tych struktur dla migrantów, których środowiska znacząco się zmieniły⁴¹.

Zakończenie instrukcji EMCC ponownie powraca do teologicznego uzasadnienia swoich rozporządzeń wyraźnie podkreślając, że są one wyrażone w ramach szeroko pojętej misji. Celem nadrzędnym jest ewangelizacja całego człowieka (głoszenie słowa i pomoc humanitarna), a środkiem właśnie konkretny człowiek, będący w drodze. Mając świadomość, że sama decyzja i proces migracji nieraz jest „stanem krytycznym”, a pierwszym wytchnieniem może być kontakt z pobratymcami w ramach wspólnoty eklezjalnej, instrukcja poszukuje specjalistów od ułatwiania takich spotkań, nazywając ich „diakonami komunii” (por. EMCC 98). Nie chodzi więc o duszpasterstwo zwyczajne, ale o „duszpasterstwo specyficzne dla migrantów, wśród nich i z nimi, dlatego właśnie, że jest duszpasterstwem dialogu, komunii i misji (...)” (EMCC 100). Zagłębiając się we współczesną eklezjologię, instrukcja przedstawia Kościół jako pielgrzymia kroczącego wraz z ludźmi w tajemnicy stworzenia dążącego do pierwotnej harmonii. Podkreślając, że katolicyzm to dużo więcej niż pluralizm etniczno-kulturowy czy sprawiedliwość prawno-socjalna, chce tym aspektem nadać ducha i wartości chrześcijańskich. Obecność zaś opatrznościowych migrantów między nami ma być okazją do zweryfikowania naszej katolickości.

Dopiero w końcowej części dokumentu zawarto konkretne przepisy prawno-duszpasterskie. W 22 artykułach znajdujemy aktualizację dzisiejszej sytuacji kanonicznej dotyczącej zjawiska migracji. Choć kanoniści chętniej komentują poszczególne paragrafy, niż zestawiają je z wcześniejszymi, to zauważalną zmianą jest podkreślanie

wszystkie prawa, które nie są sprzeczne w materii *ex integro* z KPK z 1983 r., też zachowują swoją ważność; 5) dokumentom i prawom, które wprowadzie utraciły swoją moc, ale wspomagają prawne wypowiedzi Kościoła, należy oddać wielkie znaczenie – szczególnie tym pochodzącym z *Exsul familia*.

⁴¹ Przede wszystkim ma się na uwadze środowiska imigrantów, które na przestrzeni 50 i więcej lat na danym terenie doczekały się drugiej i trzeciej generacji. Inne środowiska (parafie, misje) drastycznie się zmniejszyły lub zwiększyły. Zachęta ta jest również pewnego rodzaju wentylem bezpieczeństwa dla struktur, które w dzisiejszych czasach nierzadko popadają w kłopoty finansowe, albo zanim się je powoła do życia wydają się być dla Kościoła lokalnego zbyt kosztowne. W końcu takie otwarte rozwiązanie daje pole manewru poszczególnym biskupom w zależności od ich osobistego przekonania o słuszności i stylu prowadzenia duszpasterstwa migrantów.

kompatybilności prawa katolickiego z prawem Kościołów wschodnich. Ponieważ zjawisko migracji coraz częściej dotyka również wyznawców wschodniego chrześcijaństwa, koniecznym jest udrożnienie zachodnich struktur oraz tworzenie podobnych praw i struktur hierarchicznych typowych dla Wschodu. Powołując się na myśli Jana Pawła II, kardynał Fumio Hamao twierdzi, że instrukcja EMCC

„usilnie idzie w kierunku uczynienia z migracji okazji do dialogu i misji w kontekście nowej ewangelizacji. Aby Kościół mógł w pełni «oddychać dwoma płucami», dokument ten ułatwia aplikację norm zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego, jak również tych z Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Wschodniego w celu bardziej adekwatnej odpowiedzi na potrzeby pastoralne emigrantów”⁴².

Instrukcja EMCC kończy się wyznaczeniem sobie samej, tj. Papieskiej Radzie ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, ośmiu zadań koordynujących i superwizujących całość przedsięwzięć tego duszpasterstwa.

3. Orędzia papieży na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy

Szczególnym uzupełnieniem oficjalnego stanowiska Kościoła w sprawach migracji i migrantów są papieskie orędzia na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy. Ich ważność zawiera się głównie w tym, że są one corocznym, bardzo celowym pouczeniem ludzi w sprawach nie cierpiących zwłoki. Orędzia te prawie zawsze odnoszą się do aktualnych wydarzeń w świecie, mających wpływ na życie migrantów czy uchodźców. Opierają się o najnowszą naukę społeczną Kościoła, niedawno ogłoszone encykliki, adhortacje czy listy apostolskie. Papież Jan Paweł II osobiście przejął pieczę nad tymi orędziami w roku 1985 i w czasie swojego pontyfikatu ogłosił ich aż dwadzieścia. Natomiast papież Benedykt XVI kontynuując tę tradycję, podobnie ogłasza je zawsze jesienią roku wcześniejszego, gdyż sam Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy w Kościele obchodzony jest w drugą niedzielę po Objawieniu Pańskim. Choć orędzia te nie tworzą zwartej i systematycznej wykładni, to jednak zawsze były dokumentami żywo komentowanymi

⁴² S.F. Hamao, *The Instruction Erga migrantes caritas Christi: A Response of the Church to the Migration Phenomenon Today*, „People on the Move”, nr 97, 2005, s. 126, tłum. D. Cichy; Por. A.M. Veglió, *Strutture Pastorali per i Migranti Cattolici delle Chiese Orientali*, [w:] Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti (red.), *Strutture di Pastorale Migratoria*, IV parte, Città del Vaticano 2008, s. 25-36.

pod kątem katolickiej nauki społecznej, teologii moralnej, eklezjologii czy misjologii. Każde z nich dedykowane jest szczególnie drażliwej kwestii w sprawach migrantów, chociaż nie zawsze tytuł danego orędzia w pełni odpowiada myśli przewodniej. Na nasz użytek, powołując się na *Dziela zebrane* Jana Pawła II⁴³, przytoczymy daty i tematy tychże orędzi; do orędzi Benedykta XVI odsyłamy na uaktualniane strony internetowe Watykanu⁴⁴ lub do jesiennych wydań „L'Osservatore Romano”. W niektórych przypadkach nasze komentarze zostaną umieszczone w przypisach, podkreślając szczególnie ważne lub wiążące wypowiedzi papieża. Należy z zadowoleniem odnotować, że w ostatnich latach po ogłoszeniu kolejnych orędzi na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy, w prasie i mediach katolickich pojawia się coraz więcej fachowych komentarzy.

3.1. Przesłania Jana Pawła II

16.07.1985 – na rok 1985 – Kościoły lokalne wobec emigrantów⁴⁵

15.08.1986 – na rok 1986 – Małżeństwo i rodzina⁴⁶

05.08.1987 – na rok 1987 – Katolicy świeccy a emigracja

04.10.1988 – na rok 1988 – Maryja punktem odniesienia dla migrantów i uchodźców⁴⁷

⁴³ Jan Paweł II, *Dziela zebrane*, t. 4, Kraków 2006, s. 313-390.

⁴⁴ Zob. Benedykt XVI, *Orędzia na Światowy Dzień Migranta*, www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/messages/migration/index_ge.htm [dostęp: 26.02.2012]. Por. *Orędzia na Światowy Dzień Migranta*, www.migrant.pl/dokumenty.php?lang=1&idmin=66 [dostęp: 26.02.2012].

⁴⁵ Inaugurując osobiście orędzia na Światowy Dzień Migranta, Jan Paweł II namawia Kościoły lokalne do przyspieszenia integracji imigrantów, jednak miarą tego trudnego i niewymiernego procesu ma być ekspresja alienacji obcokrajowców. Stąd też zachęta do głębszej ewaluacji dotychczasowych metod i analizy polityczno-socjalnej środowisk, aby poznać i wyeliminować przyczyny złej integracji imigrantów.

⁴⁶ Papież namawia do rozszerzenia i większej aktywności duszpasterstwa rodzin. W szczególności pamięta o małżeństwach mieszanych pod względem narodowościowym i religijnym. Pracę z nimi rozumie jako swoistą animację misyjną rodzin.

⁴⁷ Papież wybiera ten temat z powodu upływającego Roku Maryjnego, a koncentrując się na Maryi jako najwierniejszej towarzysze Jezusa, będącego od samego początku w drodze. Jan Paweł II często powołuje się na swoją encyklikę *Redemptoris Mater*. Ciekawym akcentem tego przesłania do migrantów jest pokazanie Maryi jako prostej kobiety „wywodzącej się z ludu i podążającej za ludem” w kontekście aktualnej wtedy teologii wyzwolenia. Papież, będąc pod wrażeniem swoich podróży apostołskich po Ameryce Łacińskiej nie omiesz-

- 10.09.1989 – na rok 1989 – Misyjny aspekt migracji⁴⁸
25.06.1990 – na rok 1990 – Niebezpieczeństwo prozelityzmu sekt religijnych
21.08.1991 – na rok 1991 – Szanować tożsamość kulturową każdej osoby⁴⁹
31.06.1992 – na rok 1992 – Kościół wzywa wszystkich ludzi do solidarności
06.08.1993 na lata 1993-94 – Kościoły lokalne wobec migrantów⁵⁰
10.08.1994 – na rok 1995 – Kobieta na emigracji
25.07.1995 – na rok 1996 – Nie wolno łamać ani ignorować praw migranta
08.08.1996 – na rok 1997 – Wiara człowieka powinna działać przez miłość⁵¹
09.11.1997 – na rok 1998 – Okazywać życzliwość i solidarność obcokrajowcowi
02.02.1999 – na rok 1999 – Życie chrześcijańskie jest wielkim pielgrzymowaniem

ka wspomnieć o Maryi, która zna „struktury zła i grzechu”, działające jako „czynniki negatywne” na niekorzyść dobra wspólnego. Tym samym zachęca do studium socjalnej encykliki *Sollicitudo rei socialis* (30.10.1987).

⁴⁸ Biorąc pod uwagę fakt, że pod koniec 1990 roku ukazała się encyklika misyjna *Redemptoris missio*, nie powinno nas dziwić, że już rok wcześniej Jan Paweł II wspomina o misyjnych aspektach migracji. Ludzie, przemieszczając się, niosą ze sobą bagaż religijny, który potem usiłują „rozpakować” w całkiem innych realiach społeczno-kulturowych. Pomocnymi środkami w ewangelizacji środowisk migranckich mają być wcześniejsza katecheza rodzinna i dobre przygotowanie duszpasterzy chcących towarzyszyć emigrantom.

⁴⁹ Często słyszymy pojednawczy ton, że imigranci to bogactwo. Pesymiści natomiast widzą w przybyszach tylko zarzewie nieporozumień. Papież wyjaśnia ten dualizm, twierdząc, że: „struktura pluralizmu etnicznego i kulturowego została skażona już u początków historii ludzkości przez grzech wieży Babel. Na tle tej winy różnice kulturowe i językowe przestają być darem Boga i stają się przyczyną niezrozumienia i konfliktów, nabierają charakteru sztywnych podziałów, miast być różnorodnością, która wzbogaca jedność”.

⁵⁰ To orędzie papieskie, które wypada na dwa lata, bo każde następne dotyczyć będzie roku przyszłego. Choć zaadresowane do Kościołów lokalnych, w równej mierze odnosi się do lokalnych społeczności państwowych. Życzeniem papieża jest, aby państwo zagwarantowało obcym to samo, co swoim obywatelom i przypomina, że imigranci, tak jak miejscowi, nie potrzebują tylko „rzeczy”. W odróżnieniu od pierwszego orędzia z 1985 r., tym razem papież przestrzega, aby integracji imigrantów sztucznie nie przyspieszać.

⁵¹ Papieża powraca do rozważań zawartych m.in. w encyklice *Redemptoris missio*. Zachętę biblijną do wiary i pomocy najbardziej potrzebującym konkluduje apelem o świadectwo. „Pilna potrzeba niesienia pomocy migrantom w trudnych sytuacjach, w jakich się często znajdują, nie powinna jednak wstrzymywać głoszenia prawd ostatecznych”. Towarzysząc migrantom nigdy nie można się zaprzeć własnej wiary, a ich zjednoczenie ma przypominać komunię apostołów.

- 21.11.1999 – na rok 2000 – Obchody Jubileuszu wezwaniem do zmiany życia⁵²
02.02.2001 – na rok 2001 – Duszpasterstwo migrantów zadaniem Kościoła
25.07.2001 – na rok 2002 – Migracje a dialog międzyreligijny⁵³
24.10.2002 – na rok 2003 – Przeciw przejawom rasizmu, ksenofobii i nacjonalizmu
15.12.2003 – na rok 2004 – Migracje w poszukiwaniu pokoju⁵⁴
24.11.2004 – na rok 2005 – O zachowanie własnej tożsamości i uznanie tożsamości innych

3.2. Przesłania Benedykta XVI

- 18.10.2005 – na rok 2006 – Migracje: znaki czasów⁵⁵
18.10.2006 – na rok 2007 – Rodzina migrująca⁵⁶
18.10.2007 – na rok 2008 – Młodzi migranci⁵⁷

⁵² Papieskie orędzie na Światowy Dzień Migranta w Roku Jubileuszowym jest nieco dłuższym i bardziej złożonym dokumentem. Wynika z niego przede wszystkim świadomość ogromnych zmian zachodzących w sferze migracji. Skutki globalizacji i niesprawiedliwego podziału dóbr zmuszają ludzi do emigracji z rozpacz, co nieraz przypłacają śmiercią w drodze do celu. Jan Paweł II wzywa decydentów, aby w Roku Jubileuszowym zadbali o jedność rodzaju ludzkiego.

⁵³ Troską papieża był przede wszystkim dialog praktycznie prowadzony w lokalnych parafiach. Z myślą o minionym jubileuszu papież dostrzega jego skromne skutki w codziennych relacjach. Zachęca więc do dialogu i świadectwa wiary. Dokument napisany został kilka tygodni przed atakiem na World Trade Center.

⁵⁴ Na 90. Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy Jan Paweł II przygotował wyjątkowe przesłanie. Mając na celu pobudzenie ludzi do większej troski o pokój na świecie posłużył się kilkoma zwrotami, które na trwałe weszły do słownika nauk o migracjach. Podkreślił tragedię tzw. „migracji wymuszonych”; następnie upomniał, że przyzwyczailiśmy się do „widoku tułaczki”. W drugiej części dokumentu zachęca do wysiłków tworzenia tzw. „kultury pokoju”, zapewniając, że promując wartości chrześcijańskie, możliwe jest „współistnienie odmienności”.

⁵⁵ Papież Benedykt XVI, powołując się na zmienioną rzeczywistość w 40 lat po zakończeniu Soboru Watykańskiego II, zauważa, że migracje dzisiaj nabrały „strukturalnego charakteru”, tj. trwałego i celowego. Innymi ich cechami (znakami czasu) są rosnąca feminizacja i proceder handlu ludźmi.

⁵⁶ Orędzie to wraca do ciągle aktualnej konstytucji *Exsul familia* (1952) oraz do tekstów orędzi z lat 1980, 1986 i 1993. Przypominając o wartości jednej rodziny ludzkiej, koncentruje się na konkretnej rodzinie, której egzystencja zależy od pracy jej członków. Papież korzysta z okazji, aby zachęcić rządy państw do ratyfikacji wchodzącej w życie dnia 1.07.2003 r. Międzynarodowej Konwencji o Ochronie Pracowników i ich Rodzin.

⁵⁷ To orędzie adresowane jest do młodzieży migranckiej, którą charakteryzuje

24.08.2008 – na rok 2009 – Św. Paweł migrant i apostoł Narodów⁵⁸

16.10.2009 – na rok 2010 – Małoletni migranci i uchodźcy⁵⁹

27.09.2010 – na rok 2011 – Jedna rodzina ludzka⁶⁰

21.09.2011 – na rok 2012 – Migracje a nowa ewangelizacja

Zakończenie

Przegląd posoborowej wykładni Kościoła na temat migracji i migrantów daje nam spójny obraz doktrynalnej, strukturalnej, a przede wszystkim duchowej troski o „ludzi w drodze”. Liczba i charakter publikowanych dokumentów na ten temat jest wprost proporcjonalna do zmian ilościowych i jakościowych samego zjawiska. Potwierdza to tylko wielką czujność Kościoła i jego adekwatne reakcje na zmieniające się okoliczności, prawo, teologię. Zmiany eklezjalnego stanowiska w sprawie migrantów przeprowadzane były we właściwym czasie i z odpowiednią mocą. Sobór Watykański II zalecił, aby każde działanie poprzedzić głęboką analizą, poznaniem sensu życia danych ludzi i uwzględnić jego wpływ na uregulowanie stosunków społecznych (por. KDK 4). To właśnie z trafnej analizy zjawiska migracji i jego środowisk powstały spójna nauka i prawodawstwo.

W ramach swojej posługi misyjno-pastoralnej Kościół Katolicki od ponad wieku regularnie naucza o konieczności ewangelizacji tych, którzy z różnych powodów nie mogą pozostać przy swoich pasterzach

„podział w sercu” i dramatyczne wspomnienia z dzieciństwa. Sprawdzonej drogą lepszej integracji (a nie separacji) w środowisku jest świadoma edukacja w szkołach, ucząca respektu, dialogu i poszanowania wartości drugiego.⁵⁸ Rodowód i nawrócenie św. Pawła inspirują papieża, aby przedstawić go jako przykład człowieka otwartego na odmienne kultury i Ewangelię jednocześnie. Św. Paweł próbował zadbać zarówno o swoich emigrantów w diasporze, jak i o pogańskich imigrantów u siebie. Życzeniem papieża jest, aby każda wspólnota chrześcijańska była równie gorliwa i otwarta, jak wspólnoty pierwotne. Gościnność i agape mają być wyrazem prawdziwego braterstwa.

⁵⁹ Podobnie jak dwa lata wcześniej, Benedykt XVI przypomina o istniejącym prawodawstwie chroniącym dzieci, jak np. Konwencja Praw Dziecka. Wszystkim powinno zależeć na całościowym rozwoju dziecka: fizycznym, duchowym i kulturalnym.

⁶⁰ W tym orędziu papież dotyka właściwie centralnej dyskusji prawno-moralnej, odnoszącej się do migracji. Chodzi o napięcie między prawem do emigracji (a więc i imigracji) przeciwstawiane prawu do regulacji napływu imigrantów, ochrony interesów państwa i tożsamości narodowej. Papież zachęca do dyskusji na ten temat i przytacza przykład pozytywnych „pomostów kulturowych”, które tworzą liczni studenci zagraniczni.

w ojczyźnie. Na taką okoliczność postuluje tworzenie profesjonalnych duszpasterstw specjalistycznych, które w jakości (personel, infrastruktura) nie powinny ustępować duszpasterstwu zwyczajnemu. Właśnie ta „wyjątkowość” okoliczności sprawia, że było i jest ono częstokroć marginalizowane, traktowane nierównoprawnie jako zjawisko przejściowe, okazjonalne. W tym kontekście ponad stuletni wysiłek doktrynalno-kanoniczny Kościoła o nadanie temu duszpasterstwu (jego pasterzom, środowiskom i beneficjentom) właściwego znaczenia eklezjalnego powinien być z szacunkiem uznany i doceniony⁶¹. To bezprecedensowy wkład w katolicką naukę, z której wypływają konkretne systemy aksjologiczne, mniej lub bardziej akceptowane przez prawodawstwo cywilne. To ponad stuletnia, oficjalna wykładnia Kościoła pozwalająca realizować jego misję tam, dokąd podążają jego wierni.

Niech analiza dotychczasowych dokumentów Kościoła oraz praktyka możliwej kooperacji z władzami i instytucjami świeckimi dla dobra migrantów i całej rodziny ludzkiej będą zachętą do dalszych wysiłków. Chrześcijanom zaś przypominają, że z woli Boga Ojca wszyscy zostaliśmy w jednym Duchu ochrzczeni (1Kor 12,13) i wszyscy jesteśmy jednością w Chrystusie (Gal 3,28). Mniej lub bardziej mobilni na tym świecie – i tak zmierzamy do tego samego domu.

~ . ~

Damian Cichy SVD

Migracje jako zjawisko eklezjalne po Soborze Watykańskim II

Streszczenie

Oryginalność Soboru Watykańskiego II przejawia się m.in. w refleksji eklezjologicznej, która umożliwiła stworzenie nowych, pastoralnych konceptów duszpasterstwa migrantów. Trzeba podkreślić, że Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku i konstytucja *Exsul familia* z 1952 roku stanowiły jeszcze w okresie soborowym solidne podstawy teologiczno-prawnego dyskursu na temat zjawiska migracji. Dopiero instrukcja *De pastoralis migratorum cura* (1969) oraz Papieska Komisja ds. Migrantów i Turystów (1970) nadały temu duszpasterstwu nowy charakter. Miliony migrantów w Europie i USA nie szukały bowiem

⁶¹ Godne podziwu przykłady biblijnych zachowań niektórych ludzi wobec migrantów, czy też wskazanie na historyczne zaangażowanie Kościoła i jego instytucji na rzecz ludzi w drodze, nie zastąpi wypracowania sprawiedliwej i skodyfikowanej pozycji, tj. praw i obowiązków wszystkich ludzi wobec tego zjawiska i osób będących w drodze.

tylko zatrudnienia, ale również możliwości promowania swojej wiary i religii. Kościół katolicki pojął i podjął to wyzwanie. Jego struktury i nauczanie ukierunkowane zostały na potrzeby „ludzi w drodze”. Wypowiedzi autorytetu Kościoła w sprawie migrantów pozwoliły na lepszą kodyfikację praw i obowiązków tych ludzi. W rezultacie w latach posoborowych wzrosła świadomość praw człowieka i etycznej odpowiedzialności za drugiego. Zawdzięczamy to m.in. Janowi Pawłowi II i Benedyktowi XVI oraz wydawanym przez ponad 25 lat specjalnym orędziami na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy. Kulminacją eklezjalnych wypowiedzi na temat migracji stała się instrukcja *Erga migrantes caritas Christi* z 2004 roku. Od ponad stu lat Kościół dysponuje moralno-kanonicznymi i duszpastersko-socjalnymi narzędziami posługi „ludziom w drodze”.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo migrantów, eklezjologia, Papieska Komisja ds. Migrantów i Turystów, Instrukcja *Erga migrantes caritas Christi*.

Damian Cichy SVD
Migration als ekklesiales Phänomen nach dem
Zweiten Vatikanischen Konzil

Zusammenfassung

Die Vorbereitung und Durchführung des Zweiten Vatikanischen Konzils brachte vor allem eine völlig neue Eklesiologie mit sich, die das Schaffen neuer pastoraler Konzepte für Migrantenseelsorge ermöglichte. Doch, das ´alte` Kanonische Recht (1917) und die Apostolische Konstitution *Exsul familia* (1952) mussten noch für lange Zeit reichen. Erst die Instruktion *De pastoralis migratorum cura* (1969) sowie die neuen Strukturen d.h. Die Päpstliche Kommission für Migranten und Touristen (1970) haben dieser spezifischen Pastoral den richtigen Schwung zur rechten Zeit gegeben. Millionen von neuen Migranten in Europa in den USA suchten nicht nur nach Beschäftigung sondern auch nach Wegen ihren Glauben und ihre Kirche zu erhalten. Die letzte scheint gute und kompetente Antworten für die damaligen und heutigen Herausforderungen finden zu können. Ihre Strukturen und Lehre wurden immer den lokalen Bedürfnissen recht schnell angepaßt. Fast jede ihrer ekklesialen Aussagen zu diesem Thema beinhaltete klare geschichtliche und moralische Argumente, die als Folge eine immer neuere Kodifikation der Rechte und Pflichten von Migranten präzisierten. Obwohl einige Spannungen zwischen dem Zivil- und dem Kirchenrecht bezüglich der Migranten immer noch vorhanden sind, das stei-

gende Bewußtsein der Menschenrechte und ethischer Verantwortung, im globalen Sinne, ist unbestritten. Dies verdanken wir unter anderem den Päpsten Johannes Paul II und Papst Benedikt XVI, für die es ein großes Anliegen war und ist und die schon seit 25 Jahren, am kirchlichen Welttag des Migranten und der Flüchtlinge, eine besondere Botschaft an alle Menschen richten. Diese Botschaften wurden auch hier zusätzlich aufgelistet und meistens kurz kommentiert. Die Kulmination der kirchlichen Aussagen bezüglich Migration finden wir in der Instruktion *Erga migrantes caritas Christi* aus dem Jahre 2004. An dieser Stelle wurde sie noch einmal kommentiert und als ein Dokument *par excellence* allen Christen empfohlen. Es ist wichtig zu zeigen, dass nach über einem Jahrhundert wichtiger kirchlicher Aussagen in der Frage der 'Menschen unterwegs' ein moral-, pastoral-, sozial- und kanonisches Werkzeug zur Verfügung steht. Die Kirche hat also im Falle neuer Migrationsströme mehr als nur Erfahrung anzubieten.

Stichwörter: Migrantenseelsorge, Ekklesiologie, Päpstliche Kommission für Migranten und Touristen; Instruktion *Erga migrantes caritas Christi*.

Damian Cichy SVD
Migrations as an Ecclesial Phenomenon after
the Second Vatican Council

Abstract

The originality of the Second Vatican Council manifests itself in, among others, the ecclesiological reflection which enables creating new pastoral concepts of the migrations ministry. It must be emphasised that the Code of Canon Law of 1917 and the *Exsul familia* Constitution of 1952 – still in the times of the Second Vatican Council constituted reliable bases for the theological and legal dialogue upon migrations. It was barely the *De pastoralis migratorum cura* Instruction (1969) and the Papal Commission for Migrants and Tourists – granted this ministry a new nature. Millions of migrants in Europe and the USA were not seeking employment only – but also the possibility to promote their faith and religion. The Catholic Church comprehended and took up this challenge. The Church's structures and preaching were directed towards the needs of "people on the move." The Church's authority's statements on migrants let a better codification of those people's rights and obligations. As a result, in the after-Second-Vatican-Council years, the consciousness of human rights and responsibility for the other increased. We owe this to, among others, John Paul II and Benedict XVI

as well as to the special messages for the World's Migrant and Refugee Day, published annually for more than 25 years. The *Erga migrantes caritas Christi* Instruction of 2004 became the culmination of the ecclesial statements on migrations. For more than a hundred years, the Church has had at its disposal the moral and canonical as well as the priestly and social instruments for the "people on the move" service.

Key words: pastoral care of migrants, ecclesiology, the Pontifical Commission for the Pastoral Care of Migrants and Tourists, Instruction *Erga migrantes caritas Christi*.